

Poszanowanie praw dziecka jako istota korczakowskiego wychowania

Marta Falińska

Wprowadzenie

Miarą wielkości człowieka jest oddanie swoim ideałom. Poświęcenie siebie innym świadczy o prawdziwej wartości człowieka. Za deklarowanymi wartościami muszą iść fakty – to daje gwarancję autentyczności. Człowiekiem, który w praktyce realizował wyznawane przez siebie zasady, był Janusz Korczak. Znany był jako pisarz, pedagog, działacz społeczny i lekarz. Zapisał się w historii tym, że dzięki zamożnym sponsorom i przy współpracy ze Stefanią Wilczyńską stworzył Dom Sierot. Zasady, które tam wprowadzał, tzn. samorząd dziecięcy, sąd koleżeński, gazetka szkolna i dyżury, stanowiły dla współczesnych mu pedagogów wyzwanie, gdyż nikt jeszcze do tej pory nie dawał dzieciom tyle autonomii. Realizowały się one najlepiej w Domu Sierot. Najbardziej znanym etapem życia Janusza Korczaka, także dzięki popularyzacji w mediach czy filmie, był okres II wojny światowej. Dom Sierot został wtedy przeniesiony za mury getta, a Korczak walczył o to, aby zaspokajać podstawowe potrzeby swych wychowanków. Miarą jego oddania i miłości do dzieci było to, że nie opuścił swych wychowanków do końca.

Współczesna szkoła tylko w pewnym stopniu może korzystać z bogactwa dorobku Janusza Korczaka, najwięcej jego zasad wprowadzają szkoły

korczakowskie. Jego słowa, postawa i życie oddziałują na pokolenia pedagogów i wpływają na to, jak postrzegają oni dziecko i swoją rolę w procesie jego wychowania i edukacji. Postać Janusza Korczaka jest dla wielu ludzi inspiracją w pracy z dziećmi, dla wielu jest on także człowiekiem, którego szczerze podziwiają. Janusz Korczak postrzegał dziecko jako pełnoprawny byt, mający prawo do decydowania o sobie, którego wolę należy szanować. W jego opinii dziecko, a raczej pełnoprawna osoba, ma prawa – w tym prawo do śmierci, do dnia dzisiejszego i do tego, by było tym, kim jest.

W polskiej nomenklaturze pedagogicznej poglądy reprezentowane przez Korczaka oraz działania będące ich konsekwencją określa się mianem pedagogiki Janusza Korczaka (Śliwerski, 2006, s. 335). Aby w pełni zrozumieć idee i działania Janusza Korczaka, należy odwołać się do epoki, w której żył i pracował. Jego pełna działalność przypada na okres międzywojenny, a przerwana została wybuchem II wojny światowej. Początek XX wieku to w pedagogice okres w dużej mierze starcia ugruntowanych już poglądów herbartowskich z nowymi ideami progresyistów, które w zasadzie burzyły dotychczasowy ład w pedagogice. Ponad sto lat temu ukazała się książka Ellen Key, w której autorka przedstawiła swoje poglądy na wychowanie dziecka i jego miejsce we współczesnym jej świecie. Wiek XX ogłoszono wiekiem dziecka. Mijały lata, a idee Key były ciągle aktualne. O ich ponadczasowości może świadczyć wydanie w Polsce w 2005 roku jej książki *Stulecie dziecka* (Key, 2005). Tak jak wiele z głównych poglądów Ellen Key nie straciło na swym znaczeniu, tak również wiele idei Korczaka należy uznać za wciąż obowiązujące.

Biorąc pod uwagę treść pedagogiczną nowego wychowania w dziełach Janusza Korczaka, można wyróżnić główne zakresy (Śliwerski, 1982, s. 190):

- „treści ogólnoludzkie, które powinny być udostępnione całemu społeczeństwu, adresowane do rodziców i dzieci;
- treści ogólnopedagogiczne – do wykorzystania w kształceniu i doskonaleniu kadry pedagogicznej;
- treści szczegółowe – do wykorzystania przez wychowawców zatrudnionych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych”.

Idee Korczaka są i były doceniane nie tylko przez samych pedagogów, lecz także i przez polskie władze państwowe w różnych okresach powojennych. Dowodem tego może być wydanie w 1962 roku z okazji Roku Korczakowskiego serii składającej się z sześciu znaczków pocztowych. Na pierwszym, o nominale 40 gr, umieszczona była głowa Janusza Korczaka, na na-

stępnych, o nominale 60 gr, 90 gr, 1 zł, 2,5 zł i 5,6 zł, znajdowały się ilustracje do bajki *Król Maciuś Pierwszy* (*Katalog* 3, 1985, s. 130). Ukazały się też koperty FDC pierwszego dnia obiegu z okolicznościowym kasownikiem. W 1978 roku został wydany w Polsce znaczek z okazji setnej rocznicy urodzin Janusza Korczaka (*Katalog* 4, 1985, s. 257).

Można się zastanawiać, dlaczego pedagogika korczakowska jest ciągle żywa. Czy ze względu na tragiczną postać jej twórcy, czy może dlatego, że pozostaje ona ciągle w pewnym sensie w sferze niezrealizowanych w pełni jego idei, a zgodnych z obecnymi poglądami w pedagogice? A może żyje ona dzięki entuzjastom walczącym, aby nie wymazać z pamięci naszego wkładu w postępową myśl pedagogiczną? A może po prostu z braku innych pozytywnych wzorców? Jednak na to pytanie nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi, gdyż każdy z tych czynników ma wpływ na propagowanie idei korczakowskich.

Prawa dziecka

Istotą ustanowienia praw jest uznanie, że dany podmiot potrzebuje wsparcia i ochrony, ponieważ nie jest w stanie wywalczyć tych praw samodzielnie. Janusz Korczak uznał, że słabość i niewinność dzieci jest wykorzystywana przez dorosłych. Widział w tym główną przyczynę braku poszanowania dla ich praw (Korczak, 2012d, s. 8). Lekceważące podejście dorosłych do dziecka w jego opinii bierze się z kultu siły, podziwu dla tego, co wielkie, bo to, co słabe, zasługuje wyłącznie na lekceważenie. W opinii Korczaka dziecko potrzebuje respektowania swojego prawa do szacunku, ponieważ lekceważy się jego potrzeby. Janusz Korczak był baczny obserwatorem dzieci, a w swych ocenach nie kierował się szablonowym, stereotypowym myśleniem (Wołoszyn, 1978, s. 244–246). Dzieci były dla niego nieodkrytym przez innych lądem; zauważał to, co umykało uwadze innych.

Wychowawca, rodzic, który patrzy na dziecko jak na partnera, jest gwarantem zabezpieczenia praw dziecka, ale jego rolą nie jest wyłącznie zabezpieczanie potrzeb dziecka czy sprawianie, aby doświadczało tylko tego, co miłe. Dziecko ma prawo do wiedzy o tym, co przykre, do świadomości stanu swego zdrowia, sytuacji majątkowej swojej rodziny i jej trosk (Korczak, 2012c, s. 71). Ma ono także prawo do uczestniczenia w życiu rodziny i dzielenia jej trosk. Takie uczestnictwo buduje przekonanie dziecka, że jest

częścią rodziny. Według Korczaka zmartwienia rodziców boją dziecko, dlatego chce ono – i ma prawo – o nich wiedzieć. Sposobem pozwalającym na uniknięcie uchybień i wykroczeń w procesie wychowawczym jest według niego cierpliwość wychowawcy, życzliwa wyrozumiałość i miłość (Korczak, 2012d, s. 39). Korczakowska wizja wychowania opiera się nie na nakazach, lecz na taktownym porozumieniu i współpracy (Korczak, 2012d, s. 28).

Zdaniem Janusza Korczaka wychowawca powinien w swej pracy zwracać uwagę na to, w jaki sposób myśli dziecko, gdyż ono myśli uczuciem, a nie intelektem, i sposób komunikacji wychowawcy z wychowankiem musi to uwzględniać (Korczak, 2012b, s. 170). Na porozumienie z podopiecznym i jego zaufanie wychowawca musi sobie zapracować. Podstawą bowiem obopólnego zrozumienia jest świadomość dziecka, że zawsze będzie wysłuchane.

Postawę Janusza Korczaka cechował szacunek dla dziecka i jego praw. Widoczne to było w sposobie organizowania życia dzieci w Domu Sierot. Korczak traktował sprawy dzieci z pełną powagą, dając im prawo do rozstrzygania sporów we własnym gronie poprzez instytucję sądu koleżeńskiego. Okazywał dzieciom zaufanie, wierząc, że same są w stanie sprawiedliwie rozstrzygnąć sporne kwestie. W ten sposób uwolnił od despotyzmu relację *wychowawca – wychowanek*. Dziecko wysłuchane i rozumiane może zaufać wychowawcy. Wie ono, że oprócz sprawiedliwego osądu kolegów może liczyć na wybaczenie. Sąd koleżeński w swych wyrokach wyrażał nadzieję na poprawę winowajcy, dając mu możliwość zmiany swego postępowania. Takie działania wychowawcze owocowały rozwojem dziecka także na płaszczyźnie moralnej.

Rolą wychowawcy w pedagogice Janusza Korczaka jest pozwolić dziecku żyć, dać mu prawo do bycia dzieckiem (Korczak, 2012d, s. 42). Dobry wychowawca rozumie, że dziecko ma prawo czegoś nie wiedzieć, pomylić się, zapomnieć (Korczak, 2012c, s. 96). Ta świadomość zabezpieczy dziecko przed poniżeniem, zawstydzeniem czy zastraszeniem. Dziecko w jego opinii nie jest potencjalnym dorosłym. Korczak domaga się poszanowania dnia dzisiejszego, aktualnego stanu rozwoju dziecka, jego terażniejszości, ponieważ to dzień dzisiejszy jest najważniejszy. Niektórzy sądzą, że poszanowanie praw dziecka oznacza zupełną swobodę lub bezmyślne przyzwolenie na spełnianie wszystkich pragnień dziecka, ale takie myślenie jest błędne, ponieważ zdaniem Janusza Korczaka: „przez robienie, czego się nie lubi, i nie-

robienie, do czego się przyzwyczało – hartuje się wolę. A to jest najważniejsze. Być panem swoich rąk, nóg, języka, myśli” (Korczak, 2012c, s. 116).

Założenia metodologiczne pracy

Przedmiotem przeprowadzonych badań były opinie studentów dotyczące idei pedagogiki korczakowskiej, a także znajomość jej założeń. Część pytań ankietowych odnosiła się do uzyskanej w trakcie studiów wiedzy. Przeprowadzając badanie, zwrócono uwagę na wiedzę badanych, ich postawę i własne przemyślenia. Badania ankietowe, przeprowadzone w okresie od listopada 2012 do lutego 2013 roku na grupie 51 studentów pedagogiki Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, miały na celu rozpoznanie problemów badawczych:

- 1) Jaka jest wiedza studentów o pedagogice Janusza Korczaka?
- 2) Jak pedagogika korczakowska jest odbierana przez studentów?
- 3) Jak są oceniane przez studentów dążenia Janusza Korczaka do przestrzegania praw dziecka?

Podczas przeprowadzonych badań zostały zweryfikowane następujące hipotezy badawcze:

- 1) Studenci znają prawa dziecka i szanują je.
- 2) Respondenci znają znaczenie zabawy w rozwoju dziecka i mają świadomość tego, jak zabawę dziecka postrzegał Janusz Korczak.
- 3) Badani mają skryształizowany pogląd na to, jaką postawą powinien się cechować wychowawca.

Przed przeprowadzeniem badań założono, że studenci pedagogiki posiadają minimalną wiedzę o Januszu Korczaku i jego działalności, ukształtowali własny pogląd o Januszu Korczaku i jego pedagogice. Podstawowym problemem badawczym było pytanie, w jaki sposób studenci postrzegają pedagogikę Janusza Korczaka. Temu problemowi odpowiadały pytania ankiety.

Badania ankietowe

Ponieważ w opinii większości ludzi nie ma nic ważniejszego od wychowania dzieci, od których zależeć będzie przyszłość nasza i naszego kraju, podczas przeprowadzania badania zwrócono uwagę na postawy i motywacje

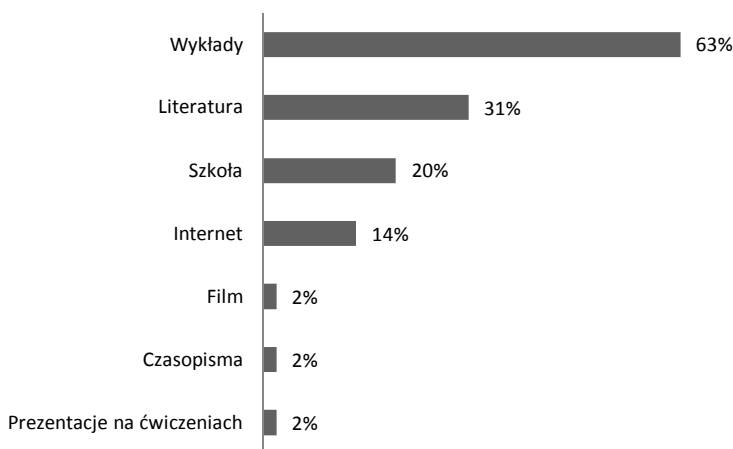
studentów, którzy w przyszłości będą pedagogami, ponieważ będą mieli oni realny wpływ na to, jakimi ludźmi staną się dzieci powierzone ich opiece.

Spośród dostępnych technik przeprowadzania badań wybrano ankietową, ponieważ jest ona techniką zbierania informacji, korzysta z kwestionariuszy charakteryzujących się na ogół wysokim stopniem standaryzacji, a ponadto jest ona narzędziem umożliwiającym poznanie właściwości zbiorowości, faktów, opinii o zdarzeniach oraz danych liczbowych.

Ankiety rozprowadzono wśród studentów stacjonarnych i niestacjonarnych studiów I i II stopnia, którzy wybrali specjalność „pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna” lub „pedagogika społeczno-opiekuńcza”. Prowadzącemu badanie zwrócono 51 ankiet, nie wszystkie były kompletne.

Pierwsze pytanie w ankiecie dotyczyło znajomości pedagogiki Janusza Korczaka. W wyniku analizy zebranego materiału ustalono, że wszyscy badani odpowiedzieli, że pedagogika Janusza Korczaka jest im znana.

Następne pytanie odnosiło się do źródła wiedzy o pedagogice Janusza Korczaka. W odpowiedzi na nie otrzymano 68 wskazań, ponieważ ankieta dopuszczała możliwość wielokrotnego wyboru. Najwięcej osób (63% badanych) jako źródło wiedzy wskazało wykłady, 31% zapoznało się z nią przez kontakt z jego publikacjami, a 20% poznało ją w szkole (rysunek 2).

Rysunek 2. Źródła wiedzy studentów o pedagogice Janusza Korczaka

Źródło: opracowanie własne.

Kolejne pytanie dotyczyło jednego z filarów pedagogiki korczakowskiej, czyli uznania autonomii dziecka. Opinie badanych na ten temat zostały przedstawione na rysunku 3.

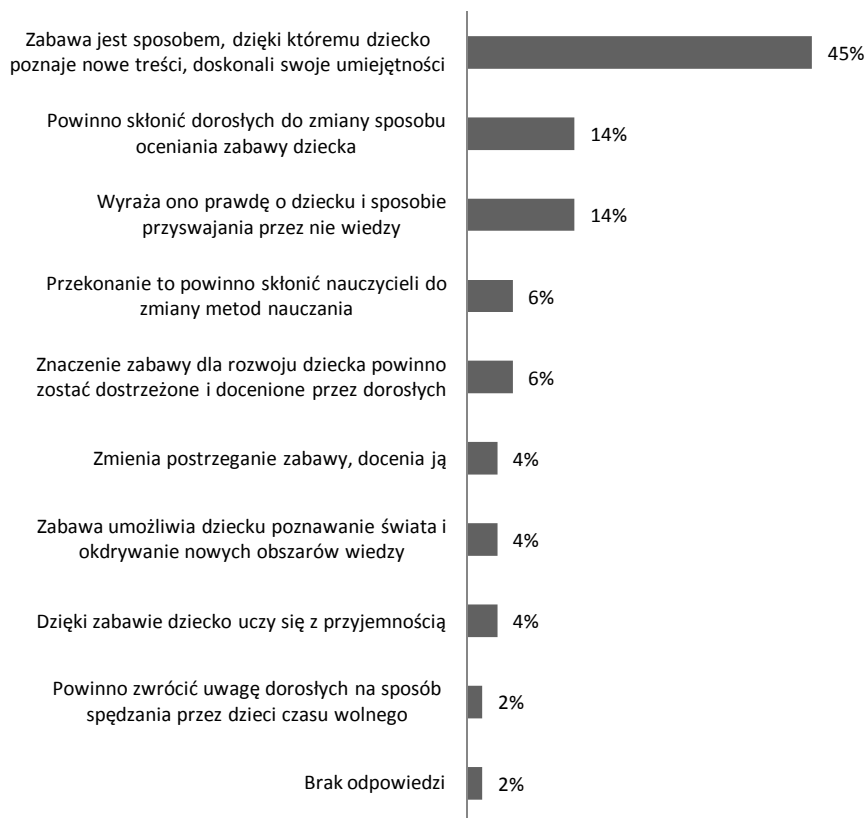

Rysunek 3. Opinie badanych na temat dążenia Janusza Korczaka do poszanowania autonomii dziecka

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskano 36 odpowiedzi na to pytanie. 15 osób (29% respondentów) nie udzieliło odpowiedzi. 29% ogółu respondentów prawo do autonomii dziecka ocenia w pozytywny sposób, ale nie stanowi to kanwy dla ich głębszych przemyśleń, 16% odebrało je jako wyraz miłości Korczaka do dzieci. Tyle samo respondentów jest zdania, że opinia Janusza Korczaka o tym prawie powinna być przyczynkiem do refleksji nad postrzeganiem dziecka i winna ona zmienić nastawienie dorosłych do dziecka.

Kolejne pytanie dotyczyło tego, jak zabawę postrzegał Korczak. Widział on ją odmiennie od współczesnych mu pedagogów, rodziców i wychowawców, którzy traktowali zabawę jako marnowanie czasu i trywialne zachowanie dziecka. On natomiast dostrzegał w zabawie pracę dziecka eksplorującego świat, niebojącego się stawiać niewygodnych pytań i wierzącego w to, co dla dorosłych jest niemożliwe. Rysunek 4 ilustruje poglądy badanych na tę kwestię.

Rysunek 4. Znaczenie sposobu postrzegania zabawy przez Janusza Korczaka dla badanych studentów

Źródło: opracowanie własne.

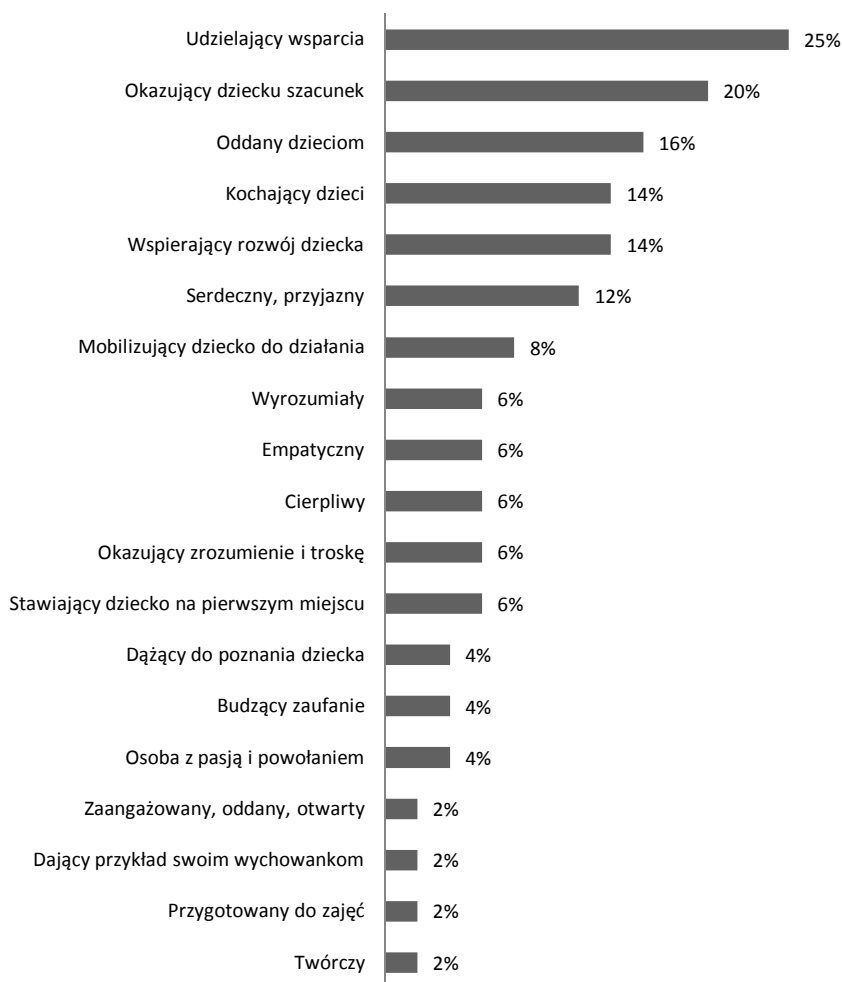
Z analizy ankiety wynika, że 45% respondentów dostrzegło w zabawie sposób doskonalenia umiejętności dziecka, 14% udzielających odpowiedzi było zdania, że taka interpretacja zabawy przez Korczaka powinna skłonić dorosłych do zmiany nastawienia wobec niej. Tyle samo osób uznało, że korczakowskie postrzeganie zabawy wyraża prawdę o dziecku i tym, w jaki sposób przyswaja ono wiedzę.

Następne pytanie dotyczyło znajomości przez studentów książki Janusza Korczaka pt. *Jak kochać dziecko*. Z przeprowadzonych badań wynika, że większość ankietowanych (38 osób – 74%) zna tę książkę, natomiast 11 re-

spondentów (22%) nie zdążyło się z nią jeszcze zapoznać. Dwie osoby nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie.

Kolejne pytanie, które przewidywało możliwość wskazania kilku odpowiedzi, odnosiło się do wiedzy ankietowanych o ideale wychowawcy Janusza Korczaka, dla którego osoba ta powinna być kimś, kto, „nie włacza, a wyzwala, nie ciągnie, a wznosi, nie ugniata, a kształtuje, nie dyktuje, a uczy, nie żąda, a zapytuje” (Korczak, 1992, s. 120). Badani mogli wybrać kilka odpowiedzi (uzyskano 81 wskazań). Rysunek 5 prezentuje odpowiedzi na to pytanie.

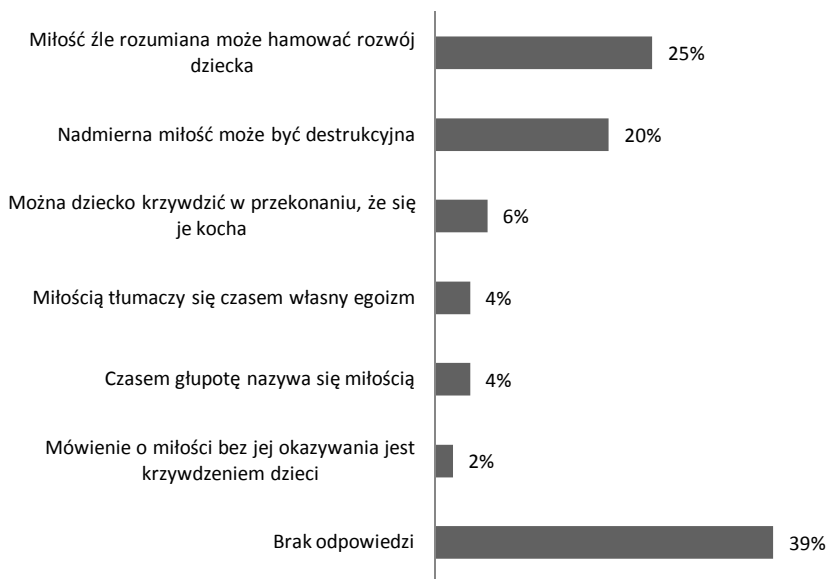

Rysunek 5. Opinia studentów o ideale wychowawcy według Janusza Korczaka

Źródło: opracowanie własne.

Udzielono 81 odpowiedzi. 16% spośród nich jako dobrego wychowawcę wskazywało człowieka udzielającego wsparcia, 12% – wychowawcę okazującego dziecku szacunek, 10% sugerowało oddanie dzieciom, 9% wskazywało na osobę kierującą się miłością, a tyle samo definiowało ten ideał jako osobę wspierającą rozwój dziecka. Osoby, które udzieliły kilku odpowiedzi, ideał wychowawcy widziały w nauczycielu, który jednocześnie obdarza dziecko uczuciem i dba o jego rozwój intelektualny – te dwa obszary były dla nich równie ważne.

Następne pytanie było z kolei próbą zbadania opinii o słowach Janusza Korczaka: „Nierozumną miłością można katować dzieci; prawo winno je wziąć w opiekę” (Korczak, 2012a, s. 115). Zdanie to odnosi się do twierdzenia Janusza Korczaka, że dziecko nie jest własnością rodziców. Studenci wyrażający własne zdanie dzielili się swymi przekonaniem w tej materii. Rysunek 6 ilustruje opinię badanych.

Rysunek 6. Stanowisko badanych wobec cytatu o miłości Janusza Korczaka

Źródło: opracowanie własne.

Spśród 51 badanych 31 udzieliło odpowiedzi. 25% respondentów było zdania, że źle rozumiana miłość może hamować rozwój dziecka, 20%

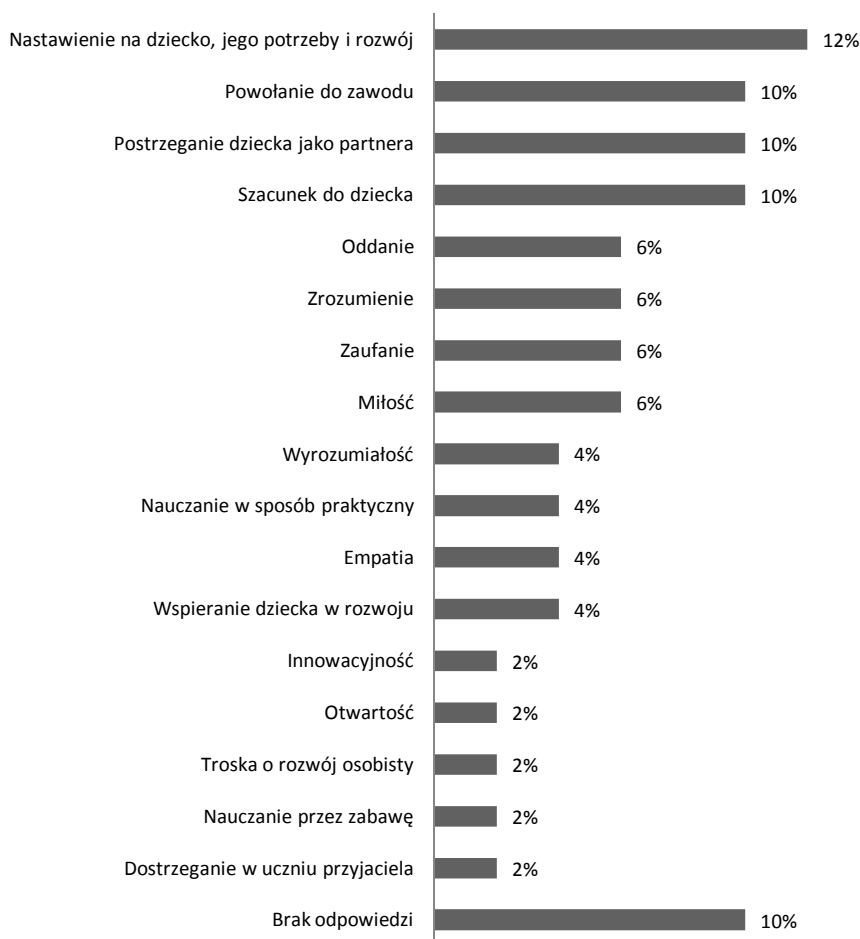
sądziło, że nadmierna miłość może być destrukcyjna. 20 osób (39%) w ogóle nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie, co wynika być może z braku dostatecznej wiedzy.

W następnej kolejności zapytano studentów o ich opinię na temat wpływu Janusza Korczaka na społeczne postrzeganie praw dziecka. Wszyscy ankietowani stwierdzili, że działalność Janusza Korczaka wpłynęła na zmianę podejścia społeczeństwa do praw dziecka. Zapytani, co konkretnie miało na to największy wpływ, wskazali na jego działalność – 47% respondentów, 42% wskazało na osobisty przykład jego życia, a 11% na książki. Analiza ta pokazuje, że najbardziej efektywnie wpływamy na innych poprzez działanie i przykład własnego życia.

W trakcie badania zapytano studentów, jaka jest ich opinia o współczesnych wychowawcach. Na odpowiedzi ankietowanych miały wpływ osobiste doświadczenia i przeżycia. Spośród 51 badanych odpowiedzi udzieliło 49 osób. W opinii 61% współczesny wychowawca nie pomaga w budowaniu indywidualnej „drogi życia” swoich uczniów, natomiast 35% studentów było zdania, że współczesny nauczyciel pomaga w budowaniu indywidualnej „drogi życia” swoich uczniów.

Kolejne pytanie odnosiło się do doświadczeń badanych ze współczesnymi placówkami opiekuńczo-wychowawczymi i oświatowymi. Udzielono 48 odpowiedzi na to pytanie. Spośród 51 ankietowanych 69% wyraziło zdanie, że w tych placówkach nie obowiązują metody wychowawcze Janusza Korczaka, 25% było przeciwnego zdania. W ankiecie wskazano, że metody te są oparte są na zaufaniu, szacunku i porozumiewaniu się z dzieckiem, na dostrzeganiu w dziecku przede wszystkim człowieka jako równowartościowego partnera, na stwarzaniu mu warunków do podejmowania możliwie świadomego wysiłku samowychowawczego, aby dorastało do prawdziwego człowieczeństwa. Respondenci, którzy odpowiedzieli na to pytanie pozytywnie, byli zdania, że w placówkach tych okazywany jest dziecku szacunek, dostrzega się w nim człowieka, obowiązuje w nich zasada wzajemnego zaufania, oferuje się dzieciom zajęcia pozalekcyjne oraz spotkania z psychologiem i pedagogiem.

Ankietowanych zapytano także o to, co charakteryzuje pedagoga korczakowskiego. Odpowiedzi na to pytanie udzieliło 46 studentów. Rysunek 7 ilustruje ich opinie.

Rysunek 7. Cechy pedagoga korczakowskiego w opinii studentów

Źródło: opracowanie własne.

W wypowiedziach dominowały opinie, że jest to człowiek nastawiony na dziecko, jego potrzeby i rozwój, postrzegający dziecko jako partnera i okazujący mu szacunek, a także człowiek mający powołanie do zawodu wychowawcy (wymienienie tej cechy daje nadzieję na to, że wśród studentów nie brakuje osób podchodzących do swojego przyszłego zawodu z pasją).

Podsumowanie

Z analizy wyników badań wynika, że założone hipotezy znalazły potwierdzenie. Większość studentów zna postać Janusza Korczaka i jego pedagogikę. Poznanie Janusza Korczaka i sposobu, w jaki widzi on dziecko, wpływa na to, że studenci pozytywnie postrzegają pedagogikę korczakowską. Badani rozumieją, jak istotna jest kwestia poszanowania praw dziecka i w większości akceptują te prawa. Część respondentów zadeklarowała pogłębienie swej wiedzy o pedagogice Janusza Korczaka. Badana grupa była mała, a udzielane odpowiedzi były niepełne. Zastanawiać może fakt, że część ankietowanych nie udzieliła odpowiedzi na niektóre pytania. Wskazuje to na zbyt mały zasób ich wiedzy, co może wynikać z braku zaangażowania w samodzielne pogłębianie wiedzy, poszerzanie horyzontów i samorozwój. Są to niezbędne cechy dobrego pedagoga. Przeprowadzone badania wskazują obszary, na które wykładowcy powinni zwracać szczególną uwagę, motywując studentów do pracy nad sobą.

Bibliografia

- Katalog Specjalizowany Znaczków Poczтовых Ziem Polskich. Cz. 3. (1985). Warszawa: KAW.
- Katalog Specjalizowany Znaczków Poczтовых Ziem Polskich. Cz. 4. (1985). Warszawa: KAW.
- Key, E. (2005). *Stulecie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Korczak, J. (1992). *Jak kochać dziecko*. Warszawa: Jacek Santorski & CO Agencja Wydawnicza.
- Korczak, J. (2012a). *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Korczak, J. (2012b). *Jak kochać dziecko. Internat. Kolonie letnie. Dom Sierot. Dzieła*. T. 7. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Korczak, J. (2012c). *Prawidła życia*. Warszawa: Ezop.
- Korczak, J. (2012d). *Prawo dziecka do szacunku*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Śliwerski, B. (1982). Janusz Korczak. Życie i dzieło. W: A. Lewin (red.). *Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej. Warszawa, 12–15 października 1978 r.* (s. 190–191). Warszawa: WSiP.
- Śliwerski, B. (2006). *Pedagogika Janusza Korczaka*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.). *Pedagogika*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wołoszyn, S. (1978). *Korczak*. Warszawa: Wiedza Powszechna.